

**Наставно-научном већу
Филозофског факултета у Београду**

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду изабрани у комисију за оцену докторске дисертације *Мирослав Спалајковић (1869–1951). Биографија*, коју је написао колега **Зоран Д. Бајин**, слободни смо да поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Колега Зоран Бајин рођен је 1982. године у Београду, где је завршио основну школу и гимназију. На Одељењу за историју Филозофског факултета у Београду дипломирао је 2006, а три године касније, 2009, на Факултету политичких наука завршио и специјалистичке академске студије међународних односа. Докторске студије историје уписао је школске 2007/2008 године на Филозофском факултету у Београду. Од фебруара 2009. године запослен је у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду.

На основу досадашњих истраживања објавио је четири научна рада:

- 1) „'Црвени точак' Александра Солжењицина и његова 'рехабилитација' Столипина”, *Токови историје*, 1–2 (2007) 245–260.
- 2) „Писмо Бориса Савникова краљу Александру Карађорђевићу”, *Наша прошлост*, 9 (2010) 239–243.
- 3) „Мирослав Спалајковић на Фридјунговом процесу”, *Зборник Матице српске за историју*, 85 (2012), 89–112.
- 4) „Ideološka (r)evolucija Miroslava Spalajkovića: studentiprijatelj Trećerepublike ukolaboracijisa Trećimrajhom”, *Intelektualciirat 1939–1947: zbornik radova međunarodnog skupa Desničini susreti 2012*, ur. Drago Rokсандић, Ivana Cvijović Javorina, Zagreb 2013, 395–412.

Осим тога, учествовао је на више међународних научних конференција:

- 1) „Historical Myths in the Yugoslav Successor States“, Дубровник, септембар 2004.
- 2) „Desničinisusreti 2012. – Intelktualcii rat 1939–1947“, Задар, септембар 2012.
- 3) „Balkan Entanglements – Peace of Bucharest“, Букурешт, новембар 2013.
- 4) „The Road to the ‘Unwanted’ War of 1914“, Букурешт, октобар 2014.

Колега Бајин говори енглески, француски и руски, а служи се немачким и италијанским језиком.

Досадашњим радом доказао се као веома талентован историчар, пажљив истраживач и даровит писац, препознатљив по изузетно лепој реченици и способности да широким својим образовањем обогати историографске анализе. На најбољи начин то се види у докторској дисертацији *Мирослав Спалајковић (1869–1951). Биографија*, чијој је изради посветио неколико истраживачких и стваралачких година. Резултате проучавања саопштио је на 580 страница текста, написаних на основу необјављене архивске грађе, публикованих докумената, штампе, мемоарских извора и историографске литературе, чији се детаљан попис налази на чак 36 страница.

С обзиром на чињеницу да је број посебних радова о Мирославу Спалајковићу изузетно скроман, колега Бајин је највећи део своје докторске дисертације написао користећи историјске изворе. Драгоцену архивску грађу пронашао је првенствено у домаћим архивима и библиотекама: Архиву Србије, Архиву Југославије, Архиву САНУ, Војном архиву, Историјском архиву Београда, Историјском архиву Шумадије – Крагујевац, Народној библиотеци Србије и Универзитетској библиотеци Србије „Светозар Марковић“. У овим је установама анализирао изворе похрањене у укупно 52 фонда, збирке и заоставштине. По сазнајном квалитету издвајају се лични фондови Мирослава Спалајковића, Стојана Новаковића и Милована Миловановића, као и фонд Министарства иностраних послова са више својих подфондова похрањених у Архиву Србије, потом збирке Јован Јовановић Пижон, Војислав Јовановић Марамбо и Кнез Павле, те Фонд Посланства Краљевине Југославије у Француској, које чува Архив Југославије. У Архиву САНУ од већег значаја биле су заоставштине Војислава Маринковића, Александра Белића, Милана Антића и Радослава Јовановића, у Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије архива Гргура Јакшића, у Војном архиву део личних хартија Мирослава Спалајковића прикључених Недићевој архиви, а у Историјском архиву Шумадије лични фонд Илије Коловића.

Осим у домаћим архивима и библиотекама, колега Бајин је обавио истраживања у Дипломатском архиву Министарства иностраних послова у Паризу, где је пронашао документа важна за разумевање улоге коју је Мирослав Спалајковић имао у југословенско-француским, југословенско-италијанским и југословенско-совјетским односима у периоду између два светска рата. На располагању су му биле и неархивирана документа у власништву породице Мирослава Спалајковића.

Немогућност истраживања у руским и другим страним архивима успешно је премошћена коришћењем зборника докумената, објављених на српском, француском, руском, енглеском, бугарском и немачком језику (укупно 77 наслова).

Коришћена штампа и периодика такође је веома бројна и разноврсна, а чине је 33 наслова новина и часописа, издаваних у периоду од 1887. до 1944. године у Београду, Крагујевцу, Сарајеву, Загребу, Цетињу, Паризу, Женеви, Бечу, Будимпешти и на Крфу.

У корпусу употребљених мемоарских извора налази се више од стотину успомена и дневника које су као учесници и сведоци важних историјских догађаја написали углавном српски, руски, француски и бугарски политичари и дипломате. Уз њих се налази и десетак књига самог Мирослава Спалајковића, публикованих од 1899. до 1964. године на српском и француском језику.

Мада је постојећа литература о Мирославу Спалајковићу прилично оскудна, дуг период у коме је дипломатски и политички био ангажован, као и бројни догађаји у којима је учествовао, захтевали су савладавање огромне историографске литературе на неколико језика, објављиване у више земаља. Да би их што боље разумео, а деловање Мирослава Спалајковића приказао у потребном историјском контексту, колега Бајин је употребио око 350 књига и мањих историографских радова.

Увид у дугу листу коришћених историјских извора и литературе потврђује да је у израду ове докторске дисертације уложен огроман труд и да је написана на богатој историографској основи.

2. Предмет и циљ дисертације

Као дипломата и политичар Краљевине Србије и Краљевине СХС/Југославије Мирослав Спалајковић помињан је у мноштву објављених мемоарских извора, зборницима докумената и историографских радова о националној акцији у периоду до Балканских ратова, Јулској кризи из 1914. године, српско-руским односима током Првог светског рата, ставу српске владе према револуционарним променама у Русији, југословенској спољној политици између два светска рата, нарочито југословенско-француским односима, колаборационизму владе Милана Недића и настанку послератне српске емиграције. Сведочења савременика и научна тумачења историчара, међутим, углавном су била спорадична, неретко супротстављена, свођена на појединачне епизоде и неутемељена пажљивијим истраживањима. Ипак, колега Бајин је и на основу таквих сазнања закључио да се ради о личности чија улога у политичким догађајима „није занемарљива, тим пре што су”, како је написао, „у историји као и у позоришту, споредне улоге у великим драмама вредније пажње него главне у безначајним комадима”.

Штавише, по његовом мишљењу, улога Мирослава Спалајковића „није била занемарљива ни у појединим догађајима европских размера”.

Наведене оцене доказују најзначајније појединости из богате, а могло би се рећи и „скоковите” биографије Мирослава Спалајковића. Рођен 1869. у Крагујевцу, студирао је – као и други срећнији припадници његове генерације – у Паризу, а потом је, као дипломирани правник, ступио у дипломатску службу, остајући у њој од 1900. до 1935. године, уз успоне, падове и честа искушења. Службовање је започео као секретар Посланства у Петрограду (1900–1904), настављајући га као конзул у Приштини (1904–1906), шеф Конзуларног одељења (1906–1907) и начелник Министарства иностраних послова (1907–1911). Управо на тој дужности био је један од сведока на чувеном Фридјунговом процесу у Бечу (1909), на коме је Аустроугарска доживела тежак морални пораз у судару с присталицама југословенске идеје и представницима српске државе. Две године касније, 1911, постављен је за посланика у Софији, што га је учинило једним од актера Балканског савеза и Балканских ратова. Почетком 1914. упућен је у Петроград, остајући у Русији све до 1919. године. С обзиром на важност српско-руских односа, током тих неколико година био је на једном од најзначајнијих дипломатских места које је могло бити поверено српским дипломатама. По повратку у Београд био је вршилац дужности министра иностраних послова (1920) и посланик у Уставотворној скупштини (1920–1921), а затим је послат у Париз, престоницу државе која је за живота краља Александра представљала најважнији ослонац југословенске спољне политике и где је као посланик провео тринаест година (1922–1935). Последњих мирнодопских година формално је био у пензији, али не без икаквог утицаја, будући да се налазио међу пријатељима кнеза Павла. У Другом светском рату, као изразити антикомуниста и националиста сврстао се уз Милана Недића, поставши му нека врста саветника и пропагатор његових замисли. Србију је напустио при крају рата и потом, након једногодишњег принудног боравка у Риму и уз сагласност француске владе, отишао у Француску, где је и умро 1951. године.

Значај дипломатских задужења Мирослава Спалајковића, чињеница да је као српски и југословенски дипломата бивао на кључним местима, да је сарађивао с Стојаном Новаковићем, Милованом Миловановићем и Николом Пашићем, био човек неспорног поверења краља Александра, сарадник Милана Недића и учесник судбоносних збивања показују величину доприноса који ова дисертација даје српској историографији. Њен први циљ отуда представља биографска реконструкција живота и политичке делатности Мирослава Спалајковића, која умногоме можеда помогне и будућим проучаваоцима српске и југословенске политичке историје прве половине XX века. Други основни циљ подразумевањено смештање у историјски контекст. У погледу реинтерпретација свих догађаја или процеса чији је учесник или сведок био Мирослав Спалајковић акценат је стављан на покушај њиховог сагледавања из нове перспективе, те на оне на којима се

досадашња историографска истраживања из различитих разлога нису озбиљније задржавала. Међу циљевима ове докторске дисертације налази се и тежња да се преко биографије једног дипломате стекну нова сазнања о историји српске и југословенске дипломатије, укључујући и одговор на питање у коликој су мери лични и неинституционални односи и утицаји имали улогу у стварању и вођењу српске и југословенске спољне политике, те да ли је постојала слобода самосталног деловања.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Приликом пријаве теме докторске дисертације колега Зоран Бајин је поставио неколико хипотеза од којих је полазио у свом раду:

- Мирослав Спалајковић је у току прве четири деценије XX века имао значајну улогу у стварању и вођењу спољне, а повремено и унутрашње политике, најпре српске па југословенске државе.
- Утицај Мирослава Спалајковића на политичка дешавања потицао је не само од званичних политичких положаја које је заузимао, већ је вршен и преко његових личних веза с неким од најважнијих политичких актера посматраног периода.
- Идејна покретачка снага целокупног политичког деловања Мирослава Спалајковића био је национализам, коме се крајем Првог светског рата и по његовом завршетку прикључио и антикомунизам. Конзервативизам, пак, имао је другоразредни значај.
- Политичка еволуција Мирослава Спалајковића није ишла праволијски и умногоме је била производ сплета околности. Ипак, узроци који су га одвели у колаборацију и сарадњу с нацизмом могу се пронаћи и у његовој претходној политичкој каријери и ставовима.

Наведене хипотезе научно су потврђене бројним релевантним историјским изворима и одговарајућом литературом.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Докторску дисертацију колеге Зорана Бајина чини неколико целина: предговор, пет поглавља састављених из петнаест потпоглавља организованих по хронолошком принципу, закључак, списак коришћених извора и литературе и резиме.

У Предговору (стр. 1–8) је указано на значај историјске, дипломатске и политичке улоге Мирослава Спалајковића. Истовремено, дат је краћи критички приказ постојеће историографске литературе, чију главну одлику с једне стране чини велики број радова у

коме је Мирослав Спалајковић помињан, а с друге изузетна оскудност када је реч о радовима посвећеним директно његовој делатности. Осим тога, дата је научна информација о најзначајнијим архивским фондовима, објављеним зборницима грађе и другим историјским изворима.

Прво поглавље, чији је наслов *Младост и школовање* (стр. 9–49), обухвата период интелектуалног формирања Мирослава Спалајковића у Крагујевцу и Паризу до ступања у дипломатску службу 1900. године. Пишући га, колега Зоран Бајин је поступао као и већина пажљивих биографа, трудећи се да прикаже и анализира околности везане за породичне прилике, утицај окружења, образовни процес, значај сусрета с другачијом средином од српске, интелектуално напредовање и формирање доминантних карактерних особина.

Друго поглавље, под насловом *Успон у свету дипломатије* (стр. 50–221), приказује ступање Мирослава Спалајковића у дипломатску службу и постепено напредовање од места секретара посланства у Петрограду, преко службовања у Приштини, управљања Конзуларним одељењем и сложености послова које је обављао као начелник Министарства иностраних послова до улоге коју је као српски посланик у Софији имао у настанку Балканског савеза. Хронолошки посматрано, у питању је период од 1900. до почетка 1914. године, а у садржинском смислу реч је о изузетном значајном раздобљу дипломатске каријере Мирослава Спалајковића током којег је стицао важно искуство, упознавао најбитније проблеме националне политике, радио у сенци Стојана Новаковића или под утицајем Милована Миловановића, када је постигао и своје највеће успехе, сарађивао с Николајем Хартвигом. Захваљујући њима, успевао је да превлада личне слабости и мане, користећи друге своје способности. Управо у том периоду замрзео је како Аустроугарску тако и Бугарску, иако се првобитно одушевљавао идејом балканске узајмности и сарадње.

Треће поглавље, *Преломне године* (стр. 222–354), обухвата период боравка Мирослава Спалајковића у Русији, од почетка 1914. до 1919. године, јасно обележен утицајем два крупна историјска догађаја, Великог рата и револуције у Русији, на ток његове политичке каријере, настанак снажног антикомунистичког опредељења и уопште на цео његов живот. Од времена Јулске кризе био је у средишту важних збивања, покушавајући да као одушевљени националиста учини колико више може. За разлику од појединих мишљења, по којима се баш тада показао недораслим озбиљности историјских околности, упућујући влади Николе Пашића необјективне депеше и извештаје, колега Бајин је закључивао да је ипак имао разлога да верује како ће Русија подржати Србију. У последњим годинама тог периода, пак, постао је део „контрареволуције”, уверен да револуције не доносе ништа осим рушилачке снаге која им се потом и сама свети.

У четвртном поглављу, чији је наслов *Наврхунцу каријере* (стр. 355–501) анализиран је онај период делатности Мирослава Спалајковића који је започео повратком у земљу 1919. и трајао до пензионисања 1935. године. Карактеришу га блискост с иначе неповерљивим

краљем Александром, који својим дипломатама најчешће није допуштао да буду нешто више од његових чиновника, и из тог односа поверења проистекао тринаестогодишњи боравак на месту југословенског посланика у Паризу. Имајући у виду значај који је Француска имала у међународним односима југословенске краљевине, то је доиста био врхунац његове дипломатске службе, али се и тада показало да је најуспешнији био у временима у којима се могао ослонити на моћну заштиту дипломатски надаренијих и темпераментом смиреннијих претпостављених државника.

Пето поглавље, *Преокрет и колаборација* (стр. 502–574), уоквирује последњи период живота и политичке активности Мирослава Спалајковића: од пензионисања 1935, с којим се тешко мирио, покушавајући да на ток догађаја утиче макар и у саветодавној улози, па до смрти 1951. године. Унутар тог, релативно дугог раздобља, посебну важност има његово деловање у време окупације 1941–1944. године, обележено сарадњом с Миланом Недићем и личним уделом у колаборацији. Свакако, није био једини из групе старих дипломата и политичара који су се нашли у тој неславној улози, што ово поглавље чини историографски интригантнијим, будући да се поставља питање општости и посебности разлога који су некадашње патриоте и националне раднике довели у понижавајући положај сарадника окупатора. У случају Мирослава Спалајковића видљиви су били „опсесивни антикомунизам” и национализам, а уз њих и илузорно веровање да фашизам може бити искоришћен у борби против бољшевизма.

За разлику од бројних докторских дисертација у којима закључак суштински не прекорачује границе ширег резимеа, колега Зоран Бајин је у овој, завршној целини свог рада (стр. 575–580) показао пуну научну зрелост. Историјску улогу Мирослава Спалајковића приказао је у широким потезима, правећи историјске вертикале и уочавајући најзначајније узроке његових дипломатских домета и политичких промашаја.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Колега Зоран Бајин је у својој докторској дисертацији веома детаљно и прецизно сачинио целовиту биографију Мирослава Спалајковића, истакнутог српског и југословенског дипломате, о чијој су делатности постојала углавном спорадична и несистематизована историографска сазнања, повремено праћена олако изрицаним вредносним судовима. Пишући је, трудио се да дипломатску службу и политичку каријеру Мирослава Спалајковића стави у контекст појединачних збивања и историјских процеса, настојећи притом да свој рад не оптерети сувишним приказивањем онога што је у историографији већ добро познато. Ипак, треба нагласити да су се у периоду који је истраживао одиграли Балкански и два светска рата, да су нестала четири царства, да је српска држава ширила границе, завршавала мисију националног уједињења и стварала

југословенску заједницу. Суштински, сударале су се епохе, изазивајући огромне трагедије у историји народа и животима појединаца. Говорећи о Мирославу Спалајковићу, колега Зоран Бајин трудио се отуда да разуме и прикаже сложеност тих процеса. Много је казивао и о људима, веома блиским Мирославу Спалајковићу, међу којима је било више великих историјских личности, о атмосфери времена, доминантним идејама, правцима спољне политике српске и југословенске државе, моћи и немоћи појединца у дипломатији, настанку и еволуцији политичких опредељења, илузијама чије су последице биле несагледиве по конкретну личност и шире политичке кругове. У односу на знатан број биографија написаних у новије време, чија је садржина била концентрисана на политичка питања, колега Зоран Бајин је, уз много деликатне мере за поштовање туђе приватности, истраживао и породични живот Мирослава Спалајковића, настојећи да сагледа све што је сматрао важним за потпуно разумевање његове личности. У својој је докторској дисертацији сабрао огромно знање, анализирао до сада непознате или ређе коришћене историјске изворе, сакупио драгоцене библиографске податке и указао на обиље иностраних зборника докумената, мемоарских извора и литературе, једним делом неупотребљаваних у српској историографији. Цео текст дисертације, пак, написао је ретко лепим стилем, на какав се у историографији наилази само повремено. Сликовитост његовог изражавања није, међутим, нашкодила научној проверљивости и поузданости.

6. Закључак:

Након упознавања са завршеним текстом докторске дисертације *Мирослав Спалајковић (1869–1951)* колеге **Зорана Д. Бајина**, Комисија је закључила да њен садржај и структура одговарају одобреној пријави, те да су анализирана сва питања претходно утврђена као истраживачки проблем. Комисија такође закључује да ова дисертација по свом истраживачком дometу и сазнањима стеченим о важној, али до сада углавном непроучаваној дипломатској и политичкој делатности Мирослава Спалајковића, представља оригинално и самостално научно дело, те да су се стекли сви потребни услови за њену јавну одбрану, на којој ће бити изречена појединачна мишљења и сугестије.

С поштовањем,

Београд, 14. фебруар 2016.

Комисија:

Др Љубодраг Димић, редован професор
Филозофски факултет, Београд

Др Александар Животић, доцент
Филозофски факултет, Београд

Др Ђорђе Ђурић, доцент
Филозофски факултет, Нови Сад

Др Станислав Сретеновић, виши научни сарадник
Институт за савремену историју, Београд

Др Мира Радојевић, ванредан професор
Филозофски факултет, Београд
(ментор)